

1. ΟΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΤΙΜΟΥΝ ΤΗ ΛΙΒΙΑ

Ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι συμβαίνει μέ τίς νομισματικές, οἱ ἐπιγραφικές μαρτυρίες τῆς πόλης τῆς Θεσσαλονίκης πού ἀφοροῦν στά μέλη τῆς πρώτης αὐτοκρατορικήσ δυναστείας τῆς Ρώμης εἶναι ἐλάχιστες. Πρόκειται κυρίως γιά ὀρισμένες ἀναφορές στή λατρεία τοῦ Αὐγούστου¹ καί μία δίγλωσση ἀναθηματική ἐπιγραφή ἀπό τήν περιοχή τοῦ Σέδες ὅπου ἡ Ἴταλική *Ania Posilla* ἀφιερώνει τίς εὐεργεσίες της στόν ἴδιο αὐτοκράτορα². Στίς μαρτυρίες αὐτές θά πρέπει νά προστεθεῖ ἡ παρακάτω νέα ἐπιγραφή, πού βρέθηκε σέ ἀνασκαφή τήν ὁποία διενήργησε ἡ 9η Ἐφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων στή βόρεια πλευρά τοῦ περιβόλου τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τό 1971 (;)³.

Τμῆμα πλάκας ἀπό ὑπόλευκο χοντρόκοκκο μάρμαρο, πού φυλάσσεται στό Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ μέ ἀρ. εὐρετηρίου BE 91 (ΑΓ 1261). Διαστάσεις: μέγιστο σωζόμενο ὕψος 0,35 μ., μέγιστο σωζόμενο πλάτος 0,645 μ. καί μέγιστο σωζόμενο πάχος 0,17 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,04 μ.· διάστιχα 0,015 μ. Χρησιμοποιήθηκε γιά δευτέρη φορά ὡς ἐπίθημα ἀμφικίονα. Εἰκ. ἀρρ. 1-2.

κι θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσα
ητρι Τιβερίου Καίσαρος

4 βαστοῦ ἡ πόλις.

1. Βλ. *IG X 2 1*, 31-32, 131-133 καί τελευταία Γ. Βελήνης, “Συμπραγματευόμενοι Ρωμαῖοι σέ μία νέα ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης”, *Τεκμήρια 2* (1996) 10.

2. Βλ. Νίγδελης, Ἡ οἰκογένεια τῶν Α. Avii, 47 κ.ἐξ. (= *SEG 43*, 1993, 457) – Ἡ ἐπιγραφή Δήμιτσας, *Μακεδονία*, 425 ἀρ. 366, πού φυλάσσεται στό Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (ΜΘ 1766) καί μέ τήν ὁποία τιμᾶται ὁ αὐτοκράτορας Κλαῦδιος τό 44 μ.Χ., βρέθηκε στήν Πέλλα (βλ. Ch. Edson, “*IG X 2, 1: Prolegomena*”, *BCH 98*, 1974, 524) καί κατά συνέπεια δέν ἀποκλείεται νά προέρχεται ἀπό κάποια γειτονική της πόλη (ἡ ἐπιγραφή δέν μπορεῖ φυσικά νά ἀνήκει στή ρωμαϊκή ἀποικία)· βλ. Π. Χρυσοστόμου, “Νέες ἐπιγραφές ἀπό τήν Πέλλα”, *Τεκμήρια 6* (2001) 126 σημ. 2. Ὁ Δήμιτσας, *Μακεδονία*, 426 θεωρεῖ ἐσφαλμένα ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἀνήκει στή Θεσσαλονίκη.

3. Στό εὐρετήριο τοῦ Μουσείου δηλώνεται ἀπλῶς “Ἅγιος Δημήτριος, ἀνασκαφή 1971”. Ἀνασκαφές ἢ καλύτερα ἐργασίες διαμόρφωσης καί ἐξωραΐσμου τοῦ βόρειου περιβόλου τοῦ ναοῦ ἀναφέρονται ὁμως στά χρονικά τοῦ 1970 καί 1974· βλ. Ἀρχ. Δελτ. 26 (1971) [1975] Χρονικά Β 2, 444 καί Ἀρχ. Δελτ. 29 (1973-1974) [1980] Χρονικά Β 3, 744.

Ἀνεξάρτητα ἀπό τό εἶδος τῆς ἐπιγραφῆς καί τίς συμπληρώσεις πού μποροῦν νά προταθοῦν γιά τόν πρῶτο στίχο της (βλ. παρακάτω), βέβαιο εἶναι ὅτι αὐτή ἀφορᾷ τή Λιβία. Τοῦτο συνάγεται ἀπό τόν τρίτο στίχο, ὁ ὁποῖος συμπληρώνεται μέ ἀσφάλεια ὡς ἐξῆς: [μ]ητρι Τιβερίου Καίσαρος⁴. Ἡ μνεία τοῦ Αὐγούστου στόν δεύτερο στίχο, ἐξάλλου, καθιστᾷ προφανές ὅτι στή νέα ἐπιγραφή ἡ Λιβία ἀναφερόταν ὡς γυναίκα του. Ὡς γυναίκα τοῦ Αὐγούστου καί μητέρα τοῦ Τιβερίου ἐμφανίζεται ἡ Λιβία καί σέ ἄλλες ἐλληνικές ἐπιγραφές, ὅπως λ.χ. σέ τιμητική ἐπιγραφή ἀπό τά Μύρα τῆς Λυκίας, ὅπου διαβάζουμε Ἰουλίαν θεᾶν Σεβαστήν, / γυναῖκα θεοῦ Σεβαστοῦ / Καίσαρος, μητέρα δὲ Τιβερίου / θεοῦ Σεβαστοῦ Κ[αί]σαρος, // Μυρέων ὁ δ[ῆμος]⁵. Τό παράλληλο αὐτό μᾶς ἐπιτρέπει νά συμπληρώσουμε μέ ἀσφάλεια τόν δεύτερο καί τρίτο στίχο ὡς ἐξῆς: [...γυναί]κι Θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσα[ρος] / [Σε]βαστοῦ ἡ πόλις.

Στόν 1ο στίχο ἐκτός τοῦ ὀνόματος τῆς Λιβίας εἶναι προφανές ὅτι ὑπῆρχαν κάποιοι τίτλοι καί ἐπίσημοι χαρακτηρισμοί της, ἐφόσον πρόκειται γιά ἐπιγραφή πού στήνεται ἀπό τήν πόλη. Ὅμως, εἶναι δύσκολο νά λεχθεῖ πόσοι καί ποιοί, ἐπειδή μέ βάση τά ὅσα γνωρίζουμε ἀπό τά νομίσματα τῆς πόλης οἱ Θεσσαλονικεῖς τῆς ἀπέδιδαν περισσότερους τοῦ ἐνός. Συγκεκριμένα νομίσματα τῆς πόλης πού χρονολογοῦνται μεταξὺ τοῦ 21 καί 19 π.Χ. δείχνουν καταρχήν ὅτι οἱ κάτοικοί της ἄρχισαν νά τήν τιμοῦν ὡς Θεά ἤδη πρὶν ἀπό τόν θάνατο τοῦ Αὐγούστου⁶. Ἐφόσον ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται μετὰ τή δημοσιοποίηση τῆς διαθήκης τοῦ Αὐγούστου μέ τήν ὁποία ὁ τελευταῖος υἱοθέτησε τή Λιβία (3 ἢ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ 14 μ.Χ.) — ἄποψη πού ἐπιβάλλεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ Τιβέριος ἀναφέρεται ὡς Σεβαστός — ἡ Λιβία θά πρέπει νά

4. Τό σχετικά μεγάλο κενό πού ὑπάρχει μετὰ τή λέξη Καίσαρος στό τέλος τοῦ τρίτου στίχου δείχνει ὅτι ὁ στίχος τελείωνε πράγματι μέ τή λέξη αὐτή. Ἡ παρατήρηση ὁδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι οἱ στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς ἦταν γραμμένοι συμμετρικά. Ἀφήνοντας κατά μέρος τόν πρῶτο στίχο, γιά τόν ὁποῖο θά γίνει ιδιαίτερη συζήτηση παρακάτω στό κείμενο, μποροῦμε νά δεχθοῦμε ὅτι στόν δεύτερο ὑπῆρχαν περίπου 34-35 γράμματα καί στόν τρίτο 24-25. Στόν τρίτο στίχο τά γράμματα ἦταν 14.

5. *IGR III*, 720.

6. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki*, 147.

ἀναφερόταν σέ αὐτήν ὡς Θεὰ Ἰουλία Σεβαστή, ὅπως δηλαδή στίς περισσότερες ἐπιγραφές (καί νομίσματα) τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς αὐτοκρατορίας πού κάνουν λόγο γι' αὐτήν⁷.

Τά νομίσματα τῆς πόλης καί εἰδικότερα ὁ ὀπισθότυπος μιᾶς σειρᾶς πού ἐκδόθηκε ἐπί Τιβερίου (περί τό 22/23 μ.Χ.) παρέχουν βέβαια, ὅπως ἀναφέρθηκε παραπάνω, καί ἄλλες δυνατότητες συμπλήρωσης, ἐφόσον ἀπεικονίζουν τή Λιβία ὡς θεά Δήμητρα σέ διάφορες παραλλαγές, ἐνῶ παράλληλα φέρουν τήν ἐπιγραφή ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΑΙΩΝ ΣΕΒΑΣΤΗ⁸. Οἱ μαρτυρίες αὐτές μᾶς ἐπιτρέπουν νά συμπεράνουμε ὅτι, ὅπως καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς, ἡ Λιβία λατρευόταν καί στή Θεσσαλονίκη ὡς Δήμητρα, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι, θεωρητικά τουλάχιστον, θά μπορούσε νά τιμᾶται καί στήν παρούσα ἐπιγραφή ὡς Θεά Νέα Δήμητρα Ἰουλία Σεβαστή ἢ ὡς Νέα Δήμητρα Ἰουλία Σεβαστή⁹. Ἐπειδή ὅμως μιά τέτοια συμπλήρωση θά ἦταν μᾶλλον μεγάλη, εἶναι προτιμότερο νά συμπληρώσουμε τήν ἐπιγραφή, φυσικά e.g., μέ τούς συνηθέστερους τίτλους πού φέρει ἡ Λιβία ὡς ἐξῆς:

14-37 μ.Χ.

[Θεᾶ Ἰουλία Σεβα]-
 [στῆ γυναι]χί θεοῦ Σεβαστοῦ Καίσα[ρος]
 [καί μ]ητρι Τιβερίου Καίσαρος^{vac.}
 4 [Σε]βαστοῦ ἡ πόλις^{vac.}

7. Γιά τίς ἐπιγραφικές καί νομισματικές μαρτυρίες πού πιστοποιοῦν ὅτι ἡ Λιβία ἀναφέρεται μετά τό 14 μ.Χ. συνήθως ὡς Θεά Ἰουλία Σεβαστή βλ. U. Hahn, *Die Frauen des römischen Kaiserhauses und ihre Ehrungen im griechischen Osten anhand epigraphischer und numismatischer Zeugnisse. Von Livia bis Sabina* (: Saarbrücken Studien zur Archäologie und Alten Geschichte, 8) Διδ. διατρ., Saarbrücken 1994, 38 κ.ἐξ. καί 322-326.

8. Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki*, 158 κ.ἐξ.

9. Βλ. Hahn, *Die Frauen*, ὁ.π., 44-45 καί 327-329 ὅπου οἱ σχετικές (ἐπιγραφικές καί νομισματικές) μαρτυρίες ἀπό ἄλλες πόλεις.

Τό σημαντικότερο ἐρώτημα πού θέτει ἡ νέα ἐπιγραφή ἀφορᾶ τό εἶδος τῆς. Ἡ δοτική πτώση ὀδηγεῖ ἐκ πρώτης ὄψεως στό συμπέρασμα ὅτι πρόκειται γιά μία ἀναθηματική ἐπιγραφή. Στήν περίπτωση αὐτή θά μπορούσε ἡ πλάκα νά εἶχε ἐντοιχισθεῖ σέ κτίσμα τό ὁποῖο ἀφιέρωσε ἡ πόλη στή Λιβία, γιά τό ὁποῖο ὅμως μέ μόνο δεδομένο τήν ἐπιγραφή εἶναι παρακινδυνευμένο νά γίνουν ὑποθέσεις¹⁰. Ἐχει ὥστόσο παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ δοτική πτώση χρησιμοποιεῖται (ἀντί τῆς συνήθους αἰτιατικής) καί σέ τιμητικές ἐπιγραφές, π.χ. σέ βάσεις ἀνδριάντων (τῆς ρεπουμπλικανικῆς καί αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς), πού εἶναι συνταγμένες στά ἑλληνικά, ἀπό ἐπίδραση τῆς λατινικῆς¹¹. Συνεπῶς ἀπό γλωσσική ἀποψη δέν μπορεῖ νά ἀποκλεισθεῖ τό ἐνδεχόμενο ἡ ἐπιγραφή τῆς Λιβίας νά εἶναι τιμητική. Τήν ἐρμηνεία αὐτή δέν ἐμποδίζει τό ἴδιο τό μνημεῖο στή μορφή πού μᾶς σώζεται, ἀφοῦ τόσο τό μέγιστο σωζόμενο πάχος του ὅσο καί οἱ ὑπόλοιπες διαστάσεις του (στήν ἀρχική τους μορφή¹²) δείχνουν ὅτι, πρίν ἀπό τήν ἐπαναχρησιμοποίησή του ὡς ἐπίθημα ἀμφικίονα, θά μπορούσε νά ἦταν ἡ μαρμάρινη ἐπένδυση τοῦ βάρου ενός ἀγάλματος. Τό ἄγαλμα θά εἶχε στηθεῖ ἀναμφίβολα σέ ἕναν δημόσιο χῶρο, ἐφόσον ἡ σχετική πρωτοβουλία γιά τήν ἀνέγερσή του προερχόταν ἀπό τήν ἴδια τήν πόλη. Ὅπως καί ἂν ἔχει τό πρᾶγμα, ἡ ἐπιγραφή παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἐφόσον συνιστᾶ τήν πρώτη γραπτή

10. Γιά τίς ἐπιγραφικές μαρτυρίες πού ἀναφέρονται στά κτίσματα τῆς λατρείας τῆς Λιβίας βλ. Hahn, *Die Frauen*, ὁ.π., 57 κ.ἐξ.· ἡ σχολιαζόμενη ἐδῶ ἐπιγραφή δέν μπορεῖ πάντως νά προέρχεται ἀπό βωμό.

11. Βλ. τήν ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ P. Veyne, "Les honneurs posthumes de Flavia Domitilla et les dédicaces grecques et latines", *Latomus* 21 (1962) 49-98, ὅπου συγκεντρώνονται ἐπιγραφικά παράλληλα ἀπό τό ἀνατολικό τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας.

12. Συνεκτιμώντας τόν ἀριθμό τῶν 34-35 γραμμῶν πού ὑπῆρχαν στόν δεύτερο στίχο (βλ. παραπάνω σημ. 4) καί τό ὅτι τό μήκος πού καταλάμβαναν 22 γράμματα ἦταν 65 ἑκατοστά, μπορούμε νά δεχθοῦμε ὅτι τό ἀρχικό μήκος τῆς πλάκας θά πρέπει νά ἦταν κατά τι μεγαλύτερο τοῦ ἐνός μέτρου. Ἀντίθετα, δέν μπορεῖ νά ὑπολογισθεῖ τό ἀρχικό ὕψος τῆς. Ὅτι οἱ ἐπενδύσεις τῶν βάσεων τῆς ἐποχῆς μπορούσαν νά ἔχουν παρόμοιες μέ τή σχολιαζόμενη ἐδῶ διαστάσεις προκύπτει λ.χ. ἀπό τήν πλήρως σωζόμενη ἐπένδυση βάσης τοῦ ἀγάλματος τοῦ Τιβερίου *IG XII 2*, 539 (μεταξύ 16-18 μ.Χ.) ἀπό τήν Ἐρεσσό τῆς Λέσβου (ὕψος 0,54 μ., πλάτος 1,10 μ. καί πάχος 0,20 μ.) ἢ ἀπό τή μερικῶς σωζόμενη βάση τοῦ ἀγάλματος τοῦ Αὐγούστου *IG XII 3*, 470 ἀπό τή Θήρα (σωζόμενο ὕψος 0,47 μ., πλάτος 0,63 μ. καί πάχος 0,16 μ.).

μαρτυρία πού πιστοποιεί απόδοση τιμῶν¹³ στήν πρώτη κυρία τῆς αὐτοκρατορίας ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας. Ὅτι τοῦτο συμβαίνει ἐπί Τιβερίου κάθε ἄλλο παρά ἐκπληξη θά πρέπει νά προκαλεῖ. Γραμματειακές, ἐπιγραφικές καί νομισματικές πηγές δέν ἀφήνουν ἀμφιβολία ὅτι ἡ Λιβία τήν ἐποχή αὐτήν καί ὡς τόν θάνατό της οὐσιαστικά συμβασίλευε μέ τόν Τιβέριο. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι ἄγαλμα ἄγνωστης μακεδονικῆς πόλης στόν κάτω ροῦ τοῦ Στρυμόνα χρονολογεῖται μέ τήν ἔκφραση ἔτους γν' σεβαστοῦ [ὀγδόου δὲ Τιβερίου Καίσα]ρος καί Ἰουλίας Σεβαστῶν τοῦ καί θξρ' ¹⁴.

Τά δύο ἄλλα ἐρωτήματα πού θέτει ἡ ἐπιγραφή ἀφοροῦν τόν πιθανό δημόσιο χῶρο ἀπό τόν ὁποῖο προέρχεται καί τίς ἰδιαίτερες συνθήκες μέ τίς ὁποῖες συνδέεται ἡ ἀνέγερση τοῦ φορέα της. Ἄν γιά τό τελευταῖο ἐρώτημα ἡ ἀπάντηση εἶναι ἀδύνατη, σχετικά μέ τό πρῶτο θά μπορούσαν νά διατυπωθοῦν ὑποθέσεις μόνον, ἐφόσον ἡ ἐπιγραφή δέν βρέθηκε κατά χώραν. Θά μπορούσε λ.χ. τό νέο εὔρημα νά μεταφέρθηκε στόν χῶρο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὅπου βρέθηκε σέ δεύτερη χρήση, ἀπό τήν περιοχὴ ὅπου συνήθως τοποθετεῖται τό Σεβαστεῖο τῆς πόλης, δηλαδή στήν ὁδὸ Στρατηγοῦ Δουμπιώτη¹⁵, ἢ ἀκόμη

13. Μέ τῆ Λιβία συνδέει τήν κεφαλή ἀρ. ΜΘ 2459 ὁ Δ. Παντερμαλῆς, "Capita Transformata" στό *Κέρνος. Τιμητική προσφορά στόν καθηγητὴ Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972, 111-118. Ὁ τελευταῖος ὑποθέτει ὅτι οἱ Θεσσαλονικεῖς τό 42 μ.Χ., μέ ἀφορμὴ τήν ἀποθέωση τῆς Λιβίας ἀπὸ τόν Κλαῦδιο, μεταρρῦθμισαν γιά λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητας ἓνα παλαιότερο ἔργο, πιθανῶς ἄγαλμα τῆς θεᾶς Δήμητρας, σέ πορτρέτο της. Ὁ χῶρος προέλευσης τοῦ εὔρηματος (οἰκόπεδο πού ὀρίζουν οἱ ὁδοὶ Διοικητηρίου καί Ἐλένης Σβωρώνου) βρίσκεται κοντά στό Σεραπεῖο, ὄχι μακριά ἀπὸ τό Σεβαστεῖο κατά τόν Παντερμαλῆ, "Capita", ὁ.π., 111 σημ. 1. Γιά τῆ θέση τοῦ Σεβαστείου βλ. ὅμως παρακάτω σημ. 15 καί 72.

14. Βλ. F. Papazoglou, "Notes d' épigraphie et de topographie macédoniennes", *BCH* 87 (1963) 526 κ.ἐξ.

15. Ἡ θέση τοῦ Σεβαστείου (ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ὁποῖου τεκμαίρεται ἀπὸ τήν ἐπιγραφή *IG X 2 1, 31*) δέν ἔχει διαπιστωθεῖ ἀκόμη ἀρχαιολογικά. Τῆ θέση του στήν προαναφερθεῖσα ὁδὸ ὑποθέτουμε κυρίως μέ βάση τό γεγονός ὅτι ἀπὸ ἐκεῖ προέρχονται τό ἄγαλμα τοῦ Αὐγούστου καί τό ἀκέφαλο ἄγαλμα τοῦ Κλαυδίου· βλ. Vitti, *Ἡ πολεοδομικὴ ἐξέλιξη τῆς Θεσσαλονίκης*, 59. Τήν ἀποψη αὐτὴ ἀμφισβητεῖ τελευταῖα ἡ Τιβερίου-Στεφανίδου, βλ. παρακάτω σημ. 72. Ἡ ἀποψη τοῦ H. L. Hendrix, *Thessalonicians honor Romans* Diss., Harvard 1984, 139 ὅτι ἡ θέση τοῦ Σεβαστείου θά πρέπει νά ἀναζητηθεῖ σέ μία ὑποτιθέμενη ἀγορὰ πού ὑπῆρχε στήν περιοχὴ τῆς Κασσανδρεωτικῆς Πύλης στηρίζεται σέ ἐπιγραφές πού δέν βρέθηκαν in situ καί συνεπῶς δύσκολα μπορεῖ νά γίνει δεκτὴ.

καί ἀπό τήν ἐγγύς εὐρισκόμενη ἀγορά. Συνεκτιμώντας ὡστόσο τόν τόπο προέλευσης τῆς ἐπιγραφῆς καί ἄλλα ἐπιγραφικά εὐρήματα τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου εἶναι μᾶλλον πιθανότερο νά προέρχεται ἀπό τό σημαντικότερο κτηριακό σύμπλεγμα πού ὑπῆρχε ἐκεῖ τήν ἐποχή αὐτή, δηλαδή τό γυμνάσιο¹⁶. Ὅτι στά γυμνάσια τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου ὑπῆρχαν ἰδιαίτεροι χῶροι πού προορίζονταν γιά τήν αὐτοκρατορική λατρεία, εἶναι γνωστό ἀπό ἄλλες πόλεις, ὅπως λ.χ. τό Πέργαμον¹⁷. Στήν ἴδια τῆ Θεσσαλονίκη, ἄλλωστε, ἐπιγραφές, ὅπως τό ψήφισμα τῶν νέων τοῦ 95 π.Χ.¹⁸ ἢ οἱ βωμοί πρός τιμῆν τῶν ἐφήβων ἱερέων τοῦ θεοῦ Φούλβου, τοῦ θεοποιημένου γιοῦ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς¹⁹, πιστοποιοῦν τή σταθερή σύνδεση τοῦ γυμνασίου τῆς ἀρχικά μέ τή λατρεία τῆς Ρώμης καί στή συνέχεια μέ ἐκεῖνη τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας.

* * *

16. Ἡ θέση τοῦ γυμνασίου τῆς πόλης δέν ἔχει ἀκόμη ἐντοπισθεῖ. Κατά τόν Χ. Μακαρόνα, “Ἀπό τάς ὁργανώσεις τῶν νέων τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης”, *ΕΕΦΣΠΘ* (Μνημόσυνον Ν. Γ. Παπαδάκι) 6 (1950) 305, σημ. 1 βρισκόταν “περί τήν βασιλικήν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου” ὀρίζοντας μαζί μέ τό στάδιο “τά ἀνατολικά πέρατα τῆς περιωρισμένης καί μικρᾶς τότε (δηλαδή ἐλληνιστικῆς) πόλεως” (σελ. 308). Στήν ὑπόθεση αὐτή, πού ἕως σήμερα, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, δέν ἔχει ἀμφισβητηθεῖ (βλ. π.χ. Χ. Μπακιρτζής, “Περί τοῦ συγκροτήματος τῆς ἀγορᾶς τῆς Θεσσαλονίκης”, *Ἀρχαία Θεσσαλονίκη* II, 264· Touratsoglou, *Die Münzstätte von Thessaloniki*, 14 καί Vitti, *Ἡ πολεοδομική ἐξέλιξη τῆς Θεσσαλονίκης*, 54), ὁδηγήθηκε ὁ Μακαρόνας κυρίως ἀπό χαρακτηριστικές γιά τή λειτουργία τοῦ γυμνασίου ἐπιγραφές πού βρέθηκαν στόν βόρειο περίβολο τοῦ ναοῦ (ἢ ἐντός αὐτοῦ), ὅπως λ.χ. τό ψήφισμα τῶν νέων τῆς πόλης *IG X 2 1, 4* πρός τιμῆν τοῦ γυμνασιάρχου Παραμόνου (95 π.Χ.) καί τόν ἐφηβικό κατάλογο *IG X 2 1, 236* (τοῦ 206/207 μ.Χ.). Στίς ἐπιγραφικές μαρτυρίες πού ἐνισχύουν τήν παραπάνω ὑπόθεση θά πρέπει νά προστεθοῦν οἱ βωμοί τῶν ἐφήβων ἱερέων τοῦ Θεοῦ Φούλβου (*IG X 2 1, 153-170*), πού ἐντοπίσθηκαν διακόσια περίπου μέτρα ΒΑ τῆς βασιλικῆς ἐπί τῆς ὁδοῦ Κασσάνδρου (στό τμήμα πού περικλείουν οἱ ὁδοί Ἁγίου Νικολάου καί Ἁγίας Σοφίας) καί εἶχαν ἐπαναχρησιμοποιηθεῖ γιά νά στεγάσουν ὑπόγειο ὕδραγωγεῖο· βλ. Πελεκίδης, *Πολιτεία – Κοινωνία*, 48 καί σημ. 3 καί Edson *IG X 2 1*, σελ. 64.

17. Βλ. σχετικᾶ P. Price, *Rituals and Power. The Roman imperial cult in Asia Minor*, Cambridge 1984, 143-144.

18. Βλ. *IG X 2 1, 4* ὅπου οἱ νέοι τιμοῦν τόν γυμνασιάρχον τοῦ μεταξύ τῶν ἄλλων ἐπειδή (στ. 10) αὖξῃσε τάς ἠθισμένας τεμάς ... τοῖς τε Θεοῖς καί Ῥωμαίοις εὐεργέταις.

19. Βλ. *IG X 2 1, 153-170*.